

İŞÇİ - İŞVEREN HAKKI

İnsan diğer canlılardan farklı yeteneklere ve üstün meziyetlere sahip olarak yaratılmıştır. Bu yetenekleri, akıl, fikir üretme, konuşma yazma kabiliyeti, muhakeme ve mukayese yapabilme ve en önemlisi de çalışıp medeniyet ortaya çıkarma yetenekleri olarak sayabiliriz. İnsan hür iradesiyle bu kabiliyetlerini toplumun hayrına yada şerrine kulanabilir. Ancak Yüce Allah insanı, yaptığı her türlü iş ve eylemlerinden sorumlu tutarak hesaba çekeceğini de özellikle bildirmektedir. O

وَلِنُسْأَلَنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız" (Nahl, 93) buyurarak hesap gününü hatırlatmış, böylece bir takım haksızlıklara yanlışlara sapmamasını istemiştir.

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ

Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışmasının neticesi de ileride görülecektir. (Necm, 39-40.)

Allah her kuluna kabiliyet ve çalışmasına göre bir takım nimet ve imkânlar vermiş, başkalarının ellerindeki göz dikerek onların hasretini çekerek ömür geçirmek yerine, elleriyle kazandıklarının değerini bilmelerini, hem dünya hem de ahiret hayatı için haddi aşmadan haksızlığa düşmeden gayret göstermelerini istemiştir.

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ

Allah'ın sana verdiği (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. (Kasas, 77.)

Aynı zamanda Kuranda çalışmanın daima İslam Dini'nin istediği meşru yolda olması gerektiği (Bakara,114.) vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber öncelikle her konuda olduğu gibi bu konuda bizlere örnek bir hayat sunmuştur. Kendisi bizzat hayatın içinde yer alarak sayu gayret göstermiş dilenmeyi başkasına yük olmayı haksız kazanç elde etmeyi yasaklayarak : "İki günü birbirine eşit olan ziyadadır, aldanmıştır." (Keşfü'I-Hafa, 11,323.) buyurmuştur.

İslam'da Çalışma

İslam, başarının sırrını çalışmak olarak açıklar. Başarıyı yakalamak için de yukarıda sayılan meziyet ve yeteneklerin atıl olarak bırakılmayıp, harekete geçirilmesini ister. Nitekim Kur' an; "**Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur**" (Necm, 39) ihtarında bulunur.

İnsanın yaratılış amacı sadece dünyasını mamur etmek değildir. Hem dünyadaki asli ihtiyaçlarını en mükemmel şekliyle karşılamak için çalışacak, hem de ahirete ait kemalatin elde edilmesi için son derece gayret göstermelidir.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver" (Bakara, 201) ayetinde verilen mesaj da budur.

İslam, insanın önüne ana hedef olarak ölüm ötesi hayatın mutluluğunu koyar, fakat o mutluluğun üretileceği yer olarak bu dünyayı belirler. Buradaki başarı için de çalışmayı temel, kaçınılmaz bir şart olarak öngörür. İşte bu noktada güzel Türkçemizin, "alın teri" diye ifadeye koyduğu "helal kazanç" kavramı ön plana çıkar. Helal kazanç dünyası için herkes kendi yetenekleri oranında hayatının yaşanır hale gelmesine katkıda bulunacak, çalışacaktır. Herkes kendi elinin emeğine sahip olacak, başkalarına yük olmaktan kaçınacaktır. Allah Resulü bu hususta şöyle buyurmaktadır:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir. Allah'ın nebisi Davud (a.s.) da kendi elinin emeğinden yerdi." (Buhari, Sahih, Büyü, 15.)

Bunun yanında hemen hemen tüm peygamberler bir meslekle meşgul olmuşlardır. Hz. İdris terziydi, Hz. İsa marangozdu, Hz. Musa çobandı, Hz. Davud demirci olup ilk defa zırh yapan kişiydi. Hz. Peygamber de yıllarca çobanlık ve tüccarlık yapmıştır.

Süpheşiz çalışma denilince hem bedeni, hem fikri çalışma akla gelecektir. İnsanlık, çalışmanın bu iki türü arasında bir tercih yapma şansına sahip değildir. Kur'an akli kullanma, düşünme konusunda insana ciddi anlamda öğütler yöneltmekte, aklını kullanmayanların geleceğinin iyi olmadığını önemle vurgulamaktadır.

İslam, insana çalışmayı emredip te onu hırsları, kaprisleri, bencilliği ile baş başa bırakmamış, onun bu olumsuzluklarını kuralları da koymuştur. Bu kuralları helal kazanç formülü ile ifade etmek mümkündür. Helal kazanç için birinci şart, emeğin meşru biçimde harcanmasıdır. Dinin yasakladığı iş alanlarında rızık aramak meşru değildir. Bu sebeple faiz, kumar, hırsızlık, gasp ve benzeri yollarla mal edinme yasaklanmıştır. Kullanımı yasak olan malların üretiminde çalışmak ta haramdır.

Allah'ın bize yüklemiş olduğu her türlü dünya ve ahiret işinin, O'nun emri olduğu için yine O'nun rızasına uygun olarak yapılmasının daima nafile birer ibadet olduğu bilinen bir husustur.

İslam dini, başkalarının hak ve hukuklarını gözeterek ve haramlardan da sakınmak kaydı ile her türlü geliri meşru kazanç saymıştır. Bu, ister emek sarf edilerek bizzat çalışmak suretiyle kazanılmış olsun, ya da miras hibe v.s. gibi hukuki bir yol ile elde edilmiş olsun. Önemli olan husus, gelirin meşru sayılan yollardan elde edilmiş olmasıdır. Kazancın belli bir ölçüsü ve miktarı da yoktur. Herkes meşru yollardan istediği kadar servet ve mülk edinme hakkına sahiptir. Bu hak kısıtlanamaz.

Kazanç ve mülk edinmenin vasıta ve yollarından birisi de elemeği ile kazançtır. İslam hukukunda emek, en makbul ve muteber kazanç vasıtası olarak değerlendirilmiştir.

"Ensardan bir sahabe Peygambere gelip kendisinden dilendi. Peygamber efendimiz o kişiye: "Evinde bir şey yok mudur? Diye sordu. Adam: "Evet bir hasır ve bir de su kabımız vardır. dedi. Resulullah: "Git onları bana getir." dedi. Onları getirince iki dirheme satmış. Dirhemleri de adama vererek dedi ki: "Bir dirhemle çocuklarına yiyecek al, diğer dirhemle de bir balta satın al ve bana getir." Adam baltayı getirince peygamber baltaya bir sap taktıktan sonra adama: "Al götür onunla odun kes sat, geçimini sağla, seni on beş güne kadar görmeyeyim." buyurdu.

Adam da gidip odunculuk yapmaya başladı ve peygamberin yanına on dirhem kazanmış olarak döndü. Peygamber efendimiz adama "Bu senin için, yüzünde dilencilik lekesi olduğu halde yanımıza gelmekten daha iyidir." (İbn Mace, Ticaret, 282) buyurdu.

Emek, insanın bedenini veya zihni ya da her ikisini kullanarak bir hedefe yönelik gayeli faaliyeti ve işleridir. Halk arasında, "el emeği, göz nuru, alın teri" diye tabir edilir. Toplumun her kesiminde icra edilen tüm faaliyetleri kapsar.

Bu faaliyetler çeşitli maksat ve gayelere yönelik olabilir. Örneğin, bireysel olabileceği gibi, toplumsal faaliyetler de olabilir. Yeterki içinde alın teri, el emeği, göz nuru olsun. Ancak böyle bir kazançla huzura ulaşılır. Allah'ın rızasına uygun olan davranış da budur ki, Peygamber (s.a.v):

"Muhakkak sizden birinizin sırtında odun toplaması, herhangi bir kimseden dilenmesinden hayırlıdır; o kimse ister versin, ister vermesin." (Riyazü's-Salihin Trc. 1/568.) buyurmuştur. Çünkü dinimizde asalaklığın ve zilletin yeri yoktur. Ayrıca dinimiz çalışmayı da bir ibadet olarak değerlendirmiştir. Nitekim Peygamber (s.a.v)'in de hazır bulunduğu bir yerde güçlü-kuvvetli birinin geçtiği görülür.

Bunu gören Ashab: "Ya Rasüllallah! Keşke bu adam Allah yolunda çalışsa" derler. Peygamber (s.a.v)'de: "Eğer bu adam, küçük çocuklarının rızkını kazanmak için çıkmışsa Allah yolundadır, ihtiyar anne-babasının ihtiyaçlarını karşılamak için çıkmışsa yine Allah yolundadır, kendi ekmeğini kazanmak için çıkmışsa yine Allah yolundadır. Şayet gösteriş için, böbürlenmek için çıkmışsa, işte o zaman şeytan yolundadır." (Et- Teriğib ve't-Terhib 2/524.) cevabını vermiştir.

Hz. Peygamber her fırsatta çalışmayı ve meşru yoldan kazanmayı su hadisleriyle teşvik etmektedir:

التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

"Doğru ve kendine güvenilir tüccar, yarın kıyamet günü peygamberler, siddikler ve şehitlerle haşronulacaktır." (Tirmizi, Buyu, 1252)

"Helal kazanç temin etmek için çalışmak cihattır." (Kuzai, Müsnedü's-Şihab)

"Dünya işlerinizi ıslah edip yoluna koyunuz, ahiretinizi de ihmal etmeyip onun için çalışınız," (İbn Mace, 2142)

Hz. Peygamber bu hadisleri ile de dünya-ahiret dengesinin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Rasulüllah, durmadan çalışmaya, kazanmaya ilerlemeye teşvik etmekle kalmamış, bilakis helal kazanç elde etmek için çalışmak her müslümana farzdır" buyurarak kendisine inananları ve bağlananları daima çalışmakla yükümlü kılmış ve çalışmayı ibadet kabul etmiştir.

Alinteri dökerken, emek sarfederken kazancın mübarek, rızkın helal olması için öncelikle dikkat edilmesi gerekmektedir.

İşçinin Görev ve Hakları

İşini en güzel bir surette yapmaya gayret etmelidir. Belirlenen süre (mesai) içinde çalışmalıdır. İşini sağlam ve istenilen şekilde yapmalıdır. Çünkü "Kul bir iş yaptığı zaman, Allah kulun, işini iyi ve sağlam yapmasını sever." (Keşfü'l-Hafa, II. 245-246) Kendisine emanet edilen malları, malzemeyi ve araçları iyi kullanacaktır. En iyi işçi güvenilir olandır. Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

الْخَازِنُ الْأَمِينُ الَّذِي يُؤَدِّي مَا أُمِرَ بِهِ طَيِّبَةً نَفْسُهُ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقِينَ

Gönül hoşluğu ile görevini yerine getiren görevli Allah rızası için sadaka veren kimsenin mükâfatını alır. (Buhari, Sahih, İcare, 1)

Görevler ve sorumluluklarla haklar birbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Sosyal hayatta olduğu gibi iş hayatın da haklar ve sorumluluklar dengesinin korunması huzur ve düzenin kaçınılmaz gereğidir.

İşini yapan, sorumluluklarını yerine getiren işçinin en temel hakkı ücrettir. Kur'an, herkese kazandığının tam olarak ödeneceğini genel bir kaide olarak şu ayette belirtmektedir:

وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُؤْفِيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

Herkese işlediklerinin karşılığı tam olarak ödenir, Onlara zulmedilmez. (Ahkaf, 19)

İşverenin Görevleri

İşveren işçisinin hamisidir

Dinin, kişiler arası ilişkilerin temelini yerleştirdiği kul hakkı düşüncesi, işçi işveren ilişkilerinde de en önde tutulması gereken ilk prensiptir. Allah katında hem işçi, hem işveren kul olma noktasında birleşirler. Bu sebeple

her iki taraf da, birbirinin hakkını üzerine geçirmeme konusunda duyarlı olmak zorunda bulunduğunu, aksi yönde bir davranışın onu zalim durumuna düşüreceğini hatırlardan çıkarmaz. Bilir ki

وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ

"Zalimlerin hiç bir yardımcısı yoktur." (Hac, 71.)

İşveren sermayeyi elinde bulundurduğu için güçlü olan taraftır. Bu sebeple, işçi-işveren ilişkilerinde ilk akla gelen şey işçinin korunmaya muhtaç bir konumda olduğu düşüncesidir. Bundan dolayı da işçi hakları her zaman gündemdedir. Ama karşılıklı hak ve görevler açısından taraflar arasında bir fark yoktur.

İslam, sermaye sahibine her fırsatta bir emanetçi olduğunu, malının gerçek sahibinin Allah olduğunu, o mallarda fakirlerin de hakkı bulunduğunu hatırlatır. Burada amaç, maddi gücün insan ruhuna sindireceği tahakküm ve zorbalık temayüllerini törpülemek, kendisinin de ölümlü olduğu bilincini diri tutmaktır.

Hz. Peygamber'in bize yansıttığı şu tablo bu konuda oldukça dikkat çekici bir örnektir:

Üç arkadaş yolculukları sırasında yağmura tutulurlar ve bir mağaraya sığınır. Derken yuvarlanan bir kaya gelir mağaranın ağzını kapatır. İçinde buldukları durumu aralarında görüştüler ve içlerinden birisi; "Bizi bu durumdan Allah'tan başka kimse kurtaramaz. Herbirimiz yapmış olduğumuz iyi bir işi anarak Allah'a yalvaralım, belki kurtuluruz", dedi.

Herbiri söylendiği şekilde dualarını yaptılar. Herbirinin duasından sonra taş biraz aralandı. Nihayet üçüncüsü: "Allah'ım! (biliyorsun ki) ben bir keresinde ücretle bazı işçiler çalıştırdım. Ücretlerini verdim. Ancak biri ücretini almadan gitti. Ben de onun ücretini (ticaret yaparak) çoğalttım. Öyle ki ücreti bir servete dönüştü. Bir zaman sonra o işçi geldi ve bana, 'Ey Allah'ın kulu, ücretimi ver' dedi.

Ben de ona, 'şu gördüğün deve, koyun, siğir ve (onlara bakan) köleler hep senin ücretinden meydana gelmiş bir servettir' dedim. Adam, 'Ey Allah'ın kulu, benimle alay etme! dedi. Ben de ona, 'Hayır, seninle alay etmiyorum, (malını al, götür)' dedim. Derken o bunların hepsini sürüp götürdü. Bunlardan bir şey bırakmadı'. Ey Rabbim! Bunu senin rızanı isteyerek yaptıysam şu kaya parçasıyla bunaldığımız şu darlıktan bizi kurtarır" diye dua etti. Kaya tamamen açıldı. Yürüyüp gittiler. (Buhari, İcare, 2)

İslam işverenden, işçinin patronundan ziyade; hamisi ve koruyucusu olmasını istiyor. Bu ilkelerin uygulanması, iş dünyasının iki kesimi arasındaki kutuplaşmaları en aza indirecek, çalışma barışının daha kolay sağlanmasına yardım edecektir.

Emeğin karşılığını geciktirmeden verir

Genellikle emekçilerin geçim kaynağı ücret gelirleri olduğundan bu amacın gerçekleşmesi büyük önem arz etmektedir. Ücret, işçi tarafından hak edilmişinden itibaren işverenin üzerinde emanet mal niteliğini taşır. Bu nedenle meşru bir mazeret bulunmadığı sürece, işverenin, ücreti zamanında ödememesi, ya da eksik ödemesi emanete riayet etmemek olarak değerlendirilmiştir. Böyle davrananların kıyamet gününde Allah'ın hasmı olacakları vurgulanmıştır. Nitekim bir hadis-i kudsîde, işçi hakkının kendi hakkı gibi olduğunu bildiren Allah, işçinin hakkını ödemeyenler için Peygamberimizin lisanıyla şu uyarıyı yapmaktadır.

ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصَمْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ
أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا
فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُؤْفِهِ أَجْرَهُ

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Üç kişi vardır ki kıyamet günü ben onların düşmanı olacağım. Bir şey verip hileden bulunan, hür bir kişiyi satarak değerini yiyen, bir işçi tutup ücretini ödemeyen kimseler. (İbn Mace, II', 814)

"Onların hasmı bizzat benim.' buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber

أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ.

'İşçinin hakkını alınının teri kurumadan veriniz.' derken de aynı noktaya işaret etmiştir. (İbn Mace, II, 817)

İşçi İşveren İlişkileri ve İslam

İslâm, işçiye takatinin üstünde iş verilmemesini, işverenin onu evladı veya kardeşi gibi görmemesini, kölesi gibi görmemesini temel ve tabii haklarına saygılı olmasını ister. Şünkü işçiler meşru bi şekilde çalışmak ve şu ayetin gereğini yerine getirerek maişetlerini temin etmek için çalışmaktadırlar

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

"İnsan için kendi çalışmasından başkası yoktur." (Necm, 39)

İslam bizlere iş yapmayı, üretmeyi, çevremize, insanlığa faydalı olmayı emretmektedir. İnsan çalışıp iş yapınca açılır, dinleşir ve üretmenin zevkini tadar. İş yapmamak –tembellik ise kurdun ağacı çürüttüğü gibi, insanın bedenini ve ruhunu çürütür ve çökertir. Merhum Mehmet Akif Ersoy ne güzel dile getirmiştir: "Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası, Dostunun yüz karası düşmanın maskarası."

İşçinin hak ve sorumlulukları

-Ücret hakkı İşçinin en büyük hakkı İslâm zaviyesinden hiç şüphesiz ücret hakkıdır ve bu hakkın korunmasıdır. Ücret, işçiye harcadığı enerji ve emeği karşılığı verilen para veya para karşılığı bedeldir.

"Bir işçi çalıştırdığında ücretini ona bildir." (Nesai, Eyman Ve'n-Nuzur: 44,) Bu, onun için o kadar önemlidir ki, İslâm hukukuna göre "ücretini alıncaya kadar elindeki işverene ait malı hapsederek vermekten imtina edebilir." Hatta "ücret olarak kararlaştırılan paranın açık değer kaybına uğraması hâlinde işverenin ödemede paranın eski satın alma gücünü koruyucu bir artış yapması gereklidir." (T.D.V. İsl. Ans. c. 21, s. 387, İst. 2000) Ayrıca işçi çalışırken helâl kazanmanın, çoluk çocuğuna helâl yedirmenin sorumluluk ve şuurunda olmalıdır. Bu nokta dinimizde temel bir değer taşır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.):

"Ey Enes, Helâl kazan, duan kabul olur; zira kişi ağzına haram bir lokma götürürse, kırk gün duası kabul olmaz." buyurmuştur. (K.Miras, Tecrit Tercümesi,6-357, Başbakanlık Basımevi, Ank. 1978) Bu uyarılar karşısında dikkatli ve özenli olunmalı ve haram lokmanın (kazancın) ibadetleri nasıl olumsuz etkilediği düşünülmelidir.

- İşini iyi ve sağlam yapmak İşçi yaptığı işi iyi ve sağlam yapmak zorundadır. Çünkü bu onun en temel sorumluluğu ve aldığı işi ifasıdır. Bu açıdan hile ve aldatma yapamaz. İş esnasında kendi işinde çalışıyormuş gibi davranmak, dürüst olmak,

فَاسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتَ

"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol." (Hud, 112) prensibine uymak, işini sağlam yapmak ve kendine verilen araç-gereçleri korumak zorundadır. Allah (c.c.), her şeyi sağlam yapmış ve kulun da böyle yapmasını istemiştir.

صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ

"(Bu) her şey; sapaşğlam yapan Allah'ın sanatıdır." (Neml, 88) Yine Kur'an-ı Kerim;

فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

"Çalışanların ücreti ne güzeldir." (Zümer, 74) ifadesiyle çalışıp üretilen emeğinin karşılığının Allah (c.c.) tarafından en iyi bir şekilde verileceğini açıkça ifade etmiştir.

- Güvenliği İşçinin işveren tarafından güvenliğinin sağlanması kendinin sorumluluğu, işçinin de hakkıdır. İşyerindeki diğer işçi arkadaşlarıyla huzur ve güven içinde iyi geçinmesi, anlayışlı olması ve zaman israfı yapmaması, görev ve sorumluluğu kapsamındadır.

İşverenin hak ve sorumlulukları

İşveren işçinin ücretini işin bitiminde vermelidir.

“İşçiye ücretini alın teri kurumadan veriniz.” (İbn Mace, Ruhun, 4, Çağrı Yayınevi, İst. 1981) hadisi, İslâm’ın iş hayatına sunduğu her işverenin ilke edinmesi gereken ve darbı mesel hâlini almış mükemmel bir kuraldır. Bu kurala uymak işverenin birinci derecede sorumluluğudur.

İşi ehliyetli ve liyakatli olana vermelidir. Çünkü İslâm nazarında işin bizzat kendisi emanettir ve emaneti ehline vermek Kur’an’ın talimatıdır. ,

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا

“Allah Emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emreder.” (Nisa, 58)